

Kuusalu valla Lahemaa maakülade mälumaastikud- Kõnnu, Kalme, Kemba ja Murksi
Külade ajalooliste õiendite ajaloolis-geograafiline alusankeet
MURKSI KÜLA

Õuevärav Murksi külas. 1964. EVM N 98:27.

Riin Alatalu, PhD
Ajakool OÜ
Tegevusluba nr VS/312/2007-E
EMU000156

SISUKORD

Sissejuhatus	2
1. Asukoht ja struktuur	2
1.1 Koordinaadid, reljeef, maastik	2
1.2 Teed	2
1.3 Külatüüp, selle muutused	3
1.4 Loodusmälestised külas ja selle ümber	3
2. Toponüümika ja ajalugu	3
2.1 Küla nimi, varasemad nimekujud. Nimeseletus.	3
2.2 Kuuluvus	3
3. Talud	3

Lisa: Murksi küla väärtuslikud hooned. Artes Terrae

SISSEJUHATUS

Ülevaate koostamise eesmärk oli selgitada välja olulisemad Kõnnu, Kalme, Kemba ja Murksi küla puudutavad arhiiviallikad. Kuusalu kirikukihelkonna külad Kõnnu, Kalme, Kemba ja Murksi moodustavad ajaloolise, aga ka geograafilise terviku – külad on seotud Kõnnu mõisaga ja maastikus omavahel põimunud nii mõisa rajamise; jagamise kui ka külade liitmise ning piirkonna infrastruktuuri tõttu. Konkreetse piirkonna allikate selgitamine oli suhteliselt keeruline, sest Kõnnu on Eestis väga levinud kohanimi. Kõnnu nimetus oli kasutusel ka märksa suuremat territooriumi hõlmavate valla, metskonna ja rajooni nimena, samas ei paiknenud isegi mitte Kõnnu vallamaja Kõnnu asulas. Kohapõhiste andmete leidmiseks tuli seetõttu teha suhteliselt palju “tühja tööd” teiste Kõnnu nimeliste allikate välja selekteerimisel. Arhiiviallikaid on läbi töötatud valikuliselt. Valikust jäid välja taasiseseisvumise aegsed arhivaalid.

Varasemate süstemaatiliste uurimustena võib olulisemate allikatena nimetada Artes Terrae Lahemaa Rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüsi aastast 2010-2012 ning Lahemaa talude inventeerimist aastast 1974. Välja selgitatud arhiiviallikad on piisavalt kõnekad; mistõttu ei pidanud üldjuhul vajalikuks nende ümberjutustamist; vaid pigem koostasid temaatiliselt ja kronoloogiliselt süstematiseeritud ülevaate. Dokumendid on kas refereeritud või kaldkirjas tsiteeritud.

Ülevaate lisas on toodud loetelu piirkonda puudutavatest arhiiviallikest, kaartidest, uuringutest, trükistest, fotodest, ajakirjanduslikest allikatest jms. Territoriaalse seotuse tõttu on valdav enamus kaarte leitavad Kõnnu küla jaotusest. Ka ühiskondlikke ehitisi tasub otsida pigem Kõnnu küla peatükist.

2018. aastal oli külas 4 elanikku.¹

1. Asukoht ja struktuur

Murksi näol on tegemist on väikese külaga, mis on paiknenud Kõnnu mõisa maade äärealal.

1.1 Koordinaadid, reljeef, maastik

Küla on tekkinud metsade keskele kõrgemale põndakule, raadades põllumaad välja tihnikutest ja soodest.

1.2 Teed

Ida-lääne suunas läbib maad külavahetee.

1.3 Külatüüp, selle muutused

1694. a Kõnnu mõisa kaardil Murksit tähistatud ei ole, kuid see esineb 18. sajandi lõpul üksiktaluna.² Murksi näol on tegemist on väikese külaga, mis on paiknenud Kõnnu mõisa maade äärealal. Kõnnu mõisa kaartidel (1883 ja 1911) asub osa tänasest külast mõisa maadel, teine osa aga küla maadel. Küla kolmest põlistalust – Murksi, Põdrapõllu ja Lepa – koosnev tuumik on pärit vähemalt tsaariajast ja moodustab ka täna väikese omaette

¹ <https://sonumitooja.ee/murk%C2%ADsi-ku%C2%ADla%C2%ADva%C2%ADnem-on-ain-sam%C2%ADmal/>.

² Tarvel, Enn. Lahemaa ajalugu. 1983, lk 56.

rühma. Tuumikust väljas paiknevad 20. sajandi algul moodustatud uued talud ei kuulu orgaaniliselt vanasse külatuumikusse. Täiesti eraldi ilmega on just küla lõunaosas asuv asunduskülalalaadne külaosa, kuuludes pigem Kõnnu küla asundusmaastiku koosseisu. Domineerivad väikesed verandadega majad – Pae-Lageda, Uustalu. Esile tõuseb Põllu, mis oma proportsiooniliselt ja arhitektuurivormides peegeldab toonasele külaarhitektuurile iseloomulikke suundumusi ja väärtusi. Leidub ka näiteid vana rehemaja traditsiooni jätkumisest 20. sajandil, mille näiteks on Välja palkidest rehielamu. Palju kõrvalhooneid, millest enamus on laotud üles vana kombe kohaselt palkidest (Lepa ait, Välja laudad). Asustuse muutusi kirjeldab Artes Terrae koostatud Murksi küla kaart (andmebaasis andmekiht eluhooned), millelt saab jälgida küla kujunemist üksiktalukaupa. Kaardile on märgitud talukohtade rajamise ajajärk. Koha vanust näitab põhihoone värv (punane tinglikult tsariaegne, sinine sõdadevahelise vabariigi aegne ja roheline hilisem).

1.4 Loodusmälestised külas ja selle ümber Hallikivid

2. Toponüümika ja ajalugu. Küla nimi, varasemad nimekujud Nimeseletus, EKI kohanimereregister:

Murksi [ˈmurksi] < Murksi > Kuu – küla Harju maakonnas Kuusalu vallas (Kõnnu mõis), 1798 Murksa (tal), 1871 Murksi (talud).

1977–1997 oli Kõnnu küla osa. Algselt hajatalu (Murckse), mis esines juba XVIII saj lõpul Kõnnu mõisas Parksi ja Aru talude vahel. Loetud ka pisikülaks, pärast 1920. a-te maareformi mõisamaade jaotamisel sai talusid juurde ja eraldati 1930. a-tekst Kõnnu asundusest omaette külaks. Murksi talu on küla vanim, kuid 1920.–1930. a-tel on pank selle väiksemateks kohtadeks jaganud. – MJ

EVK; KN; KNAB; Mellin; Schmidt 1871; Tarvel 1983: 94; Vilbaste 1956: 105, 153, 504

2.1 Kuuluvus

Murksi küla asub Kuusalu kirikukihelkonnas.

3. Talud

3.1 Lepa

1974: elamu 1935, saun-puukuur 1936, rehetuba-küün 1937, laut 1932, kuur 1938, aidad 1939, kelder 1890.³

Talu õues kasvanud suur ja jäme igivana lepp. Kohale pandudki nimeks Lepa talu.⁴

3.2 Murksi 3

Harju maakonna Kõnnu valla kinnisvarade hindamise komisjoni koosolek 2.08.1923., Hindaja Herbert Lintrop, vallavanem J. Sandströmm, küla kinnisvaravaldajate esindaja Eduard Lammer

³ LRPA.1625 Murksi küla Lepa talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv

⁴ ERA II 178, 336 (24) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938).

Otsustamisel oli Kõnnu mõisast eraldatud Kalme küla ostutalu Murkse nr 3/ Murkse III kr 6335 valdaja Gustav Sambergi maade hindamine põllu-aiamaa 5,34 dessantiini, heinamaa 17,29, karjamaa 13,68, metsamaa 10,5, 68 tiinu, soo 0,88, teed 0,84 kontrahti järele müüdüd talumaast 68 tiinu.⁵

Harju maakonna Kõnnu valla Kalme küla Kõnnu mõisast eraldatud talu Murkse IIIa kinnistu 11507 maadeboniteerimise andmed , boniteerimine 1923 aug, planimeetrinud 1930 nov van kirjutaja Joh. Aavekukk põllu-aiamaa 3,33 tiinu, heinamaa 9,66, karjamaa 7,56, metsamaa 4,22, soo 0,97, teed 0,58, kokku 26,32/ 32,48.⁶

Ostu-müügi leping 02.03.1929. Müüja Gustav Samberg, ostja Jakob Samberg. Gustav Samberg eraldab ja müüb Kõnnu mõisa järele kinnistu nr 6335 all asuvat Murksi nr III talukohast maamõõtja A. Solo poolt valmistatud ja Riigi Kinnisvarade Maksuametis 7.12.1928 nr 2389 all õigeks tunnistatud plaanil tähendatud piirides 26,32 ha ehk 24,091 tiinu suuruse hooneteta Murksi nr IIIa nimelise talukoha ühes kõigi päraldistega, õigustega ja kohustustega, millistega ta ise seda seni kasutas. Müügihind 600 krooni on ostja müüjale täielikult tasunud enne lepingu allakirjutamist.⁷

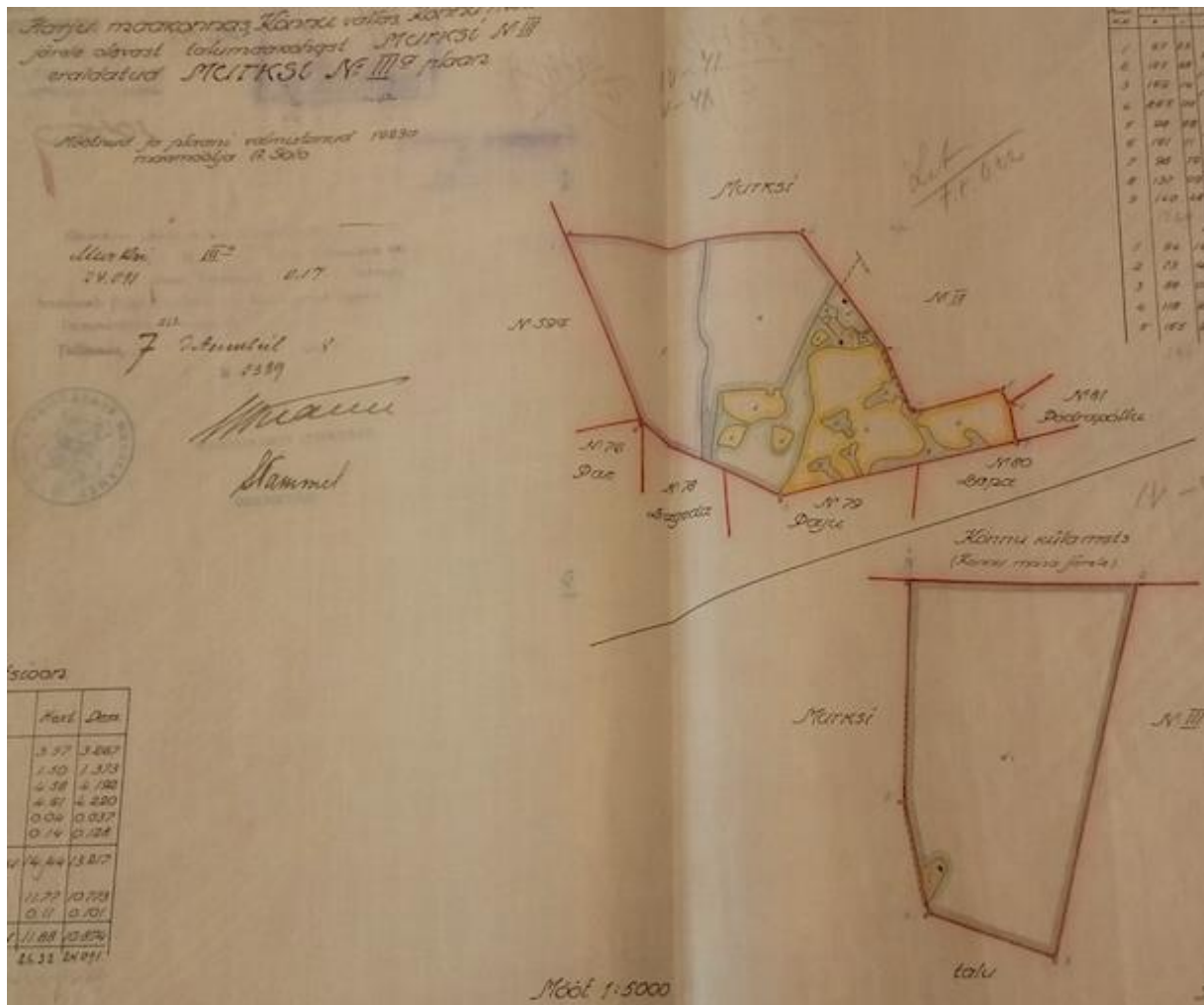
Harju maakonnas Kõnnu vallas Kõnnu mõisa järele olevast maakohast Murksi III eraldatud Murksia IIIa plaan 1928.⁸

⁵ ERA.62.20.10105

⁶ ERA.62.20.10106

⁷ EAA.2840.1.21721 Harjumaal Kõnnu mõisa talumaakohast "Murksi nr. III", kinnistu nr. 6335 eraldatud "Murksi nr. IIIa", kinnistu nr. 11507 1930-1935.

⁸ ERA.T.3.13.1476.

Kinnisvarade maksuamet tunnistus dets 1928 . Maksuamet tõendab seega:

- 1) Murksi nr III eraldataval Murksi IIIa k kohal on: Põllumaa 3,267 dess; heinamaa 12,146 dess ; karjamaa 4,192 dess; metsamaad 4,220 dess; viljapuuaid 0,037 dess; tuluta maa 0,229 dess.
- 2) Peale Murksi IIIa eraldaist jääb Murksi III kohale järele: Põllumaa 5,3 dess; heinamaa 18,157 dess ; karjamaa 0,688 dess; metsamaad 16,613 dess; tuluta maa 3,658 dess.
- 3) 1626 Murksi küla Murksi talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv
- 4) elamu 1909, kelder 1909, saun 1920, laut 1909, ait 1875, maja tühi.⁹

3.3 Paju

1974: laut-kuur 1939, saun 1936, maja ära veetud, ei kasutata, lammutamisele.¹⁰

3.4 Põdrapõllu

Uus hoone.¹¹

⁹ ERA.T-3.13.1476 leht 1

¹⁰ LRPA.1628 Murksi küla Paju talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹¹ LRPA.4138 Üksikelamu Põdrapõllu maaüksus, Murksi küla, Loksa vald, Harjumaa ehitusloa projekt. Tellija Ain Sammal 2005.

3.5 Kase

1974: elamu 1931, saun 1933, laut-puukuur 1931.¹²

Kasetalu Murksi külas. Heinamaal oli küün ja seda hüüti Kaseküüniks. Ja talu nimi pandi Kasetalu. Kemba küla.¹³

3.6 Pae-Lageda

1974: elamu 1915, kuur lammutamisele, ait 1915.¹⁴

Paelageda talu: Selle koha nimi on tekkinud sellest, et selle talu aluspõhi on lage paas.¹⁵

3.7 Põlluste

1974: elamu 1939, küün 1952, karjalaut 1967, puukuur 1960, saun 1949, kelder 1941, laut lammutamisele 1940, kuur 1970.¹⁶

3.8 Uustalu

1974: elamu 1910 asunikulaudis, laut-heinakuur-puukuur 1946, ait-kuur 1959, saun lammutamisele 1900.¹⁷

3.9 Välja

1974: elamu 1930, laut 1930.¹⁸

3.10 Kuusiku

1974: elamu 1922, ait 1830, laut 1900, kelder 1830, saun 1934, 5 rändrahu.¹⁹

Murksi küla talunimede saamisloost: Kuusiku talu Murksi külas Sellel talul oli karjamaal suur kuusik. Talu nimi pandi ka Kuusiku.²⁰

¹² LRPA.1623 Murksi küla Kase talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹³ ERA II 178, 316 (8) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938)

¹⁴ LRPA.1627 Murksi küla Paelageda talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv

¹⁵ ERA II 178, 336 (26) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938).

¹⁶ LRPA.1629 Murksi küla Põlluste talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹⁷ LRPA.1630 Murksi küla Uustalu talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹⁸ LRPA.1631 Murksi küla Välja talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

¹⁹ LRPA.1624 Murksi küla Kuusiku talu ankeet, skeem, fotod ja negatiiv.

²⁰ ERA II 178, 316 (7) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938).